

ВІЙСЬКОВЕ СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Стасюк Надія Андріївна

ORCID ID: 0000-0003-2514-154X

доктор філософії у галузі права (PhD)

асистент кафедри адміністративного та фінансового права

Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна

Воєнні злочини скоєні на території України, набули безпрецедентних масштабів, включаючи вбивства, катування та зґвалтування цивільного населення. Такі дії російського агресора не можуть бути виправдані. Водночас, легітимізація та роз'яснення найбільш гострих питань є необхідними.

Сексуальне насильство у воєнний час переслідується як одне з найтяжчих порушень міжнародного права і не підлягає амністії. На жаль, національне законодавство щодо таких злочинів не має чіткого визначення.

Нагальна потреба у вирішенні цього питання зумовлена широкомасштабною російсько-українською війною, яка розпочалася 24 лютого 2022 року і призвела до особливо високої кількості сексуальних нападів з боку російських військ.

Проблема пов'язана не лише з прогалинами в законодавчій базі, але й з нерозумінням таких базових понять, як гендерно-обумовлене насильство, сексуальне насильство, зґвалтування та різниці між цими поняттями. Більше того, наприклад, поняття сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (зґвалтування, гендерно зумовлене насильство тощо), є значно ширшим за поняття сексуального насильства загалом і, відповідно, тягне за собою різні кримінально-правові характеристики, зокрема цивільно-правову відповідальність.

Україна, яка підписала Римський статут 20 років тому, не ратифікувала його станом на 2023 рік на підставі рішення Конституційного Суду України від 11 липня 2001 року, що даний статут може бути ратифікований тільки після внесення змін до Конституції України [1, с.16]. У документі зазначається, що сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, є однією зі складових міжнародних злочинів, таких як: воєнні злочини, геноцид та злочини проти людяності. Ці злочини не включені до Кримінального кодексу України. Натомість українські правоохоронні органи керуються переважно положеннями статті 433 «Насильство над населенням у зоні конфлікту» або статті 438 «Порушення законів та звичаїв війни» Кримінального кодексу України [2].

Проаналізувавши ці статті, можна зробити висновок, що національне законодавство має передбачити склад злочину військового сексуального насильства вчиненого в умовах конфлікту.

Оскільки покарання за вчинення злочину, передбаченого статтями 433 та 438 Кримінального кодексу України, є занадто м'якими, санкції досліджуваних статей Кримінального кодексу України не відповідають принципу справедливого покарання. Що стосується принципу адекватності, то в нашому випадку він порушує принципи об'єктивності, точності, індивідуальності та цілісності, тобто більшість принципів, і ми змушені поставити під сумнів його легітимність.

Відповідно, стаття 442 Кримінального кодексу України регулює злочин геноциду. Геноцид визначається як «умисне діяння, вчинене з наміром знищити, повністю або частково, національну, етнічну, расову чи релігійну групу і спрямоване

на позбавлення життя членів цієї групи або заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень та на повне чи часткове фізичне винищення цієї групи», а також «створення життєвих умов, розрахованих на скорочення чи запобігання народжуваності у відповідній групі або насильницька передача дітей з однієї групи до іншої» [2].

Положення даної статті значно звужують зміст діянь, відповідальність за які встановлена міжнародним кримінальним правом. Більше того, поняття «тілесні ушкодження» у вітчизняному кримінальному праві має значно вужчий зміст, ніж поняття «тяжкі тілесні ушкодження», що використовується в міжнародному праві. Зокрема, останнє включає форми сексуального насильства, які досягають мінімального порогу серйозності, що є порушенням положень Женевських конвенцій 1949 року та Додаткового протоколу I до них. Таким чином, стаття 442 не охоплює всі форми сексуального насильства, які можуть становити геноцид [3].

Тому однією з форм гендерно зумовленого насильства є більш вузьке поняття - сексуальне насильство. Сексуальне насильство називають «найбільш прямою та небезпечною формою гендерно зумовленого насильства, що вчиняється в надзвичайних ситуаціях» [4].

Розуміння сексуального насильства в міжнародному праві є широким і включає в себе різні його форми та прояви. Загалом їх можна розділити на кілька категорій: сексуальне насильство - це будь-яка інша дія, спрямована проти сексуальності особи з використанням сексу, спроби сексу, небажаних коментарів сексуального характеру, сексуальних домагань або примусу, в будь-якій обстановці, включаючи, але не обмежуючись, домом або робочим місцем, незалежно від стосунків з жертвою (Всесвітня організація охорони здоров'я) [5]; сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, стосується випадків або моделей сексуального насильства, які мають прямий або непрямий зв'язок з конфліктом. Сюди входять зґвалтування, сексуальне рабство, примусова проституція, примусова вагітність, примусова стерилізація або інші форми сексуального насильства аналогічної тяжкості щодо жінок, чоловіків, дівчат і хлопців як тактика ведення війни або як засіб політичного залякування (Управління Верховного комісара ООН з прав людини) [6]. Цей перелік не є вичерпним, а отже, є відкритим для тлумачення.

У статті 153 Кримінального кодексу України, сексуальне насильство тлумачиться як, злочин «що полягає у вчиненні без добровільної згоди потерпілої особи насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, а тому основним безпосереднім об'єктом цього злочину є статевая свобода чи статевая недоторканість особи» [2]. Таким чином, законодавець значно звужив це поняття, що не узгоджується з розумінням у міжнародних документах. Проте, як вже зазначалося, що військове сексуальне насильство в умовах конфліктів в Україні кваліфікується за статтями 433, 438 або 442 Кримінального кодексу України, тому бажано запровадити поняття, що відповідає міжнародним стандартам, особливо в контексті військового сексуального насильства.

Оскільки війна між Україною та росією триває і, на жаль, кількість злочинів, скоєних російськими військами, зростає, варто підняти питання про правозастосування.

Адже, проблема, яка існує з початку війни, полягає в тому, що правоохоронні органи часто фіксують сексуальне насильство як будь-який інший злочин, а прокурорам, суддям, адвокатам і співробітникам правоохоронних органів бракує знань про те, як документувати, розслідувати і переслідувати випадки сексуального насильства, пов'язаного з війною, і притягати винних до відповідальності. Тому

необхідно забезпечити навчання цих компетентних органів щодо правил застосування відповідних правових норм, а також щодо внесення змін і доповнень до нормативно-правових актів.

Список використаних джерел:

1. Азаренко Т. І. Теоретико-правовий аналіз гендерно обумовленого насильства під час збройного конфлікту. Актуальні проблеми впливу збройного конфлікту на Сході України на появу й поширення гендерно обумовленого насильства та забезпечення доступу до правосуддя: зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф. (Київ, 18 верес. 2020 р.). С. 12-19.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20230428#Text> (дата звернення: 26.06.2023).
3. Стасюк Н.А. Військове сексуальне насильство в умовах воєнних дій на території України.Європейські перспективи: науково-практичний журнал.(2) 2022. С.72-81. Режим доступу: <https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2022-2/072-.pdf>
4. Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті Краща практика документування сексуального насильства як злочину або порушення міжнародного права ДРУГЕ ВИДАННЯ: Березень 2017 Сара Ферро Рібейро і Данае ван дер Стратен Понтоз від імені Міністерства закордонних справ Великої Британії. URL: https://womenua.today/UWC-library/unwomen/37-International_Protocol_2017_2nd_Edition_UKR.pdf (дата звернення: 26.06.2023).
5. Etienne G. Krug, Linda L. Dahlberg, James A. Mercy, Anthony B. Zwi and Rafael Lozano. World Report on Violence and Health. Geneva, 2002. 360 pp. URL: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/42495/1/9241545615_eng.pdf. (дата звернення: 26.06.2023).
6. Управління Верховного Комісара ООН з прав людини. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 лютого – 15 травня 2016. URL: http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/Ukraine_14th_HRMMU_Report_UKRANIAN.pdf (дата звернення: 26.06.2023).